

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Παπούλην Ελένη¹

Περίληψη

Το παρόν άρθρο παρουσιάζει και αναλύει την εξέλιξη και ανάπτυξη των αξιών της κοινωνικής εργασίας από τη γέννηση του επαγγέλματος στα τέλη του 19ου αιώνα, στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ μέχρι σήμερα. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η κοινωνική εργασία ως ανθρωπιστικό επάγγελμα είναι βαθιά ριζωμένη σε οικουμενικές και πανανθρώπινες αξίες, αρχές και ιδανικά, που αποτέλεσαν τον πυρήνα του ηθικού και αξιακού της συστήματος. Ωστόσο, η εξέλιξη της ανάπτυξης των αξιών της κοινωνικής εργασίας έχει έντονα επηρεαστεί από τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες κάτω από τις οποίες το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού ασκήθηκε ειδικά στις δυτικές βιομηχανοποιημένες κοινωνίες. Σήμερα, η κοινωνική εργασία ως αξιακά και δεοντολογικά εδραιωμένο επάγγελμα χαρακτηρίζεται από την αρμονική συνύπαρξη των παραδοσιακών επαγγελματικών αξιών (π.χ. σεβασμός, αξιοπρέπεια, εξαιρέτικευση) με τις σύγχρονες επαγγελματικές αξίες, συμπεριλαμβανομένων των ριζοσπαστικών αξιών (π.χ. συνεργασία, ενδυνάμωση, συνηγορία-υπεράσπιση).

Λέξεις Κλειδιά: επαγγελματικές αξίες, αρχές, δεοντολογία επαγγέλματος κοινωνικής εργασίας, παραδοσιακές αξίες, σύγχρονες και ριζοσπαστικές αξίες, κώδικας επαγγελματικής δεοντολογίας, κοινωνική εργασία.

1. Εισαγωγή

Κάθε επάγγελμα έχει τη δική του ιστορία και τα δικά του χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τη φύση του και ρυθμίζουν τον τρόπο άσκησής του. Η κοινωνική εργασία ως επάγγελμα κατέχει μια ιδιαίτερη θέση στην ιστορία των επαγγελμάτων υγείας, πρόνοιας και κοινωνικής φροντίδας. Η κοινωνική εργασία, ως κατεξοχήν ανθρωπιστικό επάγγελμα, ταυτίστηκε εν τη γενέσει της με διαχρονικές και πανανθρώπινες αξίες, αρχές και ιδεώδη τα οποία συγκρότησαν τον πυρήνα του δικού της ηθικού και αξιακού συστήματος. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, η κοινωνική εργασία ως εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη και επάγγελμα έχει ταυτίσει σε τέτοιο βαθμό την ύπαρξή της με την ανάπτυξη επαγγελματικών αξιών και δεοντολογικών αρχών, ώστε

1. BSW, MA (ICW), PhD in Social Work and Social Care, Καθηγήτρια Εφαρμογών, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΤΕΙ Αθήνας

αδιαμφισβήτητη, να θεωρείται ως ένα αξιακά και δεοντολογικά εδραιωμένο επάγγελμα (Healy, 2001; Bisman, 2004, 2014; Congress and McAuliffe, 2006; Banks, 2012; Reamer, 2013).

2. Επαγγελματικές Αξίες: Ορισμός και Αναγκαιότητα

Κάθε κοινωνία οργανώνεται και λειτουργεί με βάση κοινές αξίες, αντιλήψεις και πεποιθήσεις που αφορούν τις σχέσεις και τη ζωή των ατόμων της. Οι αξίες λειτουργούν ως κοινωνικοί κανόνες ή πρότυπα τα οποία χρησιμοποιούμε για να λάβουμε αποφάσεις σχετικά με το τι είναι «καλό ή κακό», «σωστό και λάθος», «πρέπει ή δεν πρέπει» στις καθημερινές μας αλληλεπιδράσεις με άλλους ανθρώπους. Ως εκ τούτου, οι αξίες προϋποθέτουν την αλληλεπίδραση με άλλα άτομα ή ομάδες και περιλαμβάνουν κατά κανόνα κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές. Μέσα στην κοινωνία, κάθε ομάδα ή άτομο μπορεί να διαθέτει το δικό του σύστημα αξιών το οποίο διαμορφώνεται και μεταβιβάζεται μέσα από τυπικές ή/και άτυπες διαδικασίες κοινωνικοποίησης και κοινωνικής μάθησης. Σε γενικές γραμμές, οι αξίες μπορούν να λάβουν πολλές και διαφορετικές μορφές, όπως για παράδειγμα, οι προσωπικές ή πνευματικές αξίες, οι επαγγελματικές αξίες, οι πολιτιστικές ή θρησκευτικές αξίες, οι πολιτικές αξίες, κλπ (Banks, 2012).

Οι *επαγγελματικές αξίες* διαφέρουν από τις κοινωνικές, τις προσωπικές ή άλλες αξίες καθώς αφορούν τις αξίες που διέπουν ένα συγκεκριμένο επάγγελμα. Συγκεκριμένα, οι επαγγελματικές αξίες είναι εκείνες οι αξίες οι οποίες προσδιορίζουν τη φιλοσοφία και το περιεχόμενο ενός επαγγέλματος, δηλώνουν την αποστολή του στο κοινωνικό περιβάλλον και επιτρέπουν τη διαφοροποίησή του από άλλα επαγγέλματα. Οι επαγγελματικές αξίες εκφράζουν την επαγγελματική ταυτότητα των εργαζομένων, είναι απαραίτητες για κάθε νόμιμα ασκούμενο επάγγελμα και αποτελούν το επιστέγασμα του επαγγελματισμού στα επαγγέλματα υγείας, πρόνοιας και κοινωνικής φροντίδας (Banks, 2004; 2012, Παρουλι, 2014). Επιπροσθέτως, η σαφής γνώση και η αποδοχή των επαγγελματικών αξιών είναι συστατικό στοιχείο της επαγγελματικής κοινωνικοποίησης των ατόμων που πρόκειται να ακολουθήσουν το επάγγελμα, αλλά και των εν ενεργεία επαγγελματιών (Pike, 1996).

Στις μέρες μας, κάθε ανθρωποκεντρικό επάγγελμα όπως αυτό της κοινωνικής εργασίας, οφείλει να ορίζει τις ηθικές και δεοντολογικές αρχές και αξίες που πρέπει να διέπουν τις σχέσεις μεταξύ του επαγγελματία που το υπηρετεί και των ατόμων ή ομάδων που συναλλάσσονται ή επωφελούνται από την εν λόγω επαγγελματική σχέση (π.χ. εξυπηρετούμενοι, συνάδελφοι, εκπαιδευόμενοι, οργανισμοί, φορείς, κ.α.).

Σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες, οι επαγγελματικές αξίες εμπεριέχονται στις δεοντολογικές αρχές που διέπουν τους κώδικες ηθικής και δεοντολογίας των επαγγελματιών και θέτουν τις κατευθυντήριες γραμμές για την ορθή άσκηση του επαγγέλματος στην πράξη. Στην Ελλάδα, οι αξίες του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας ανευρίσκονται με τη μορφή δεοντολογικών αρχών στο Προεδρικό Διάταγμα 23/1992 το οποίο επέχει θέση κώδικα δεοντολογίας άσκησης του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού. Ο ελληνικός κώδικας δεοντολογίας έχει νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα για τους κοινωνικούς λειτουργούς, ενώ, αντίθετα, ο διεθνής κώδικας δεοντολογίας των κοινωνικών λειτουργών (IFSW²/IASSW, 2004) έχει καθαρά προαιρετικό και συμβουλευτικό χαρακτήρα.

Κατά καιρούς, διάφοροι επιστήμονες και μελετητές προσπάθησαν να καταγράψουν και να αναλύσουν το αξιακό σύστημα της κοινωνικής εργασίας και να εντοπίσουν τις βαθύτερες ανάγκες δημιουργίας ενός συνόλου αξιών στο επάγγελμα. Ο Αμερικανός καθηγητής κοινωνικής εργασίας Frederic Reamer (1998, 2013), επιφανής μελετητής του θέματος, ερεύνει συστηματικά το ζήτημα των επαγγελματικών αξιών και της δεοντολογίας του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας με σκοπό να εντοπίσει παράγοντες που σχετίζονται με την αναγκαιότητα ύπαρξης αξιών στο επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας.

Μέσα από την ανασκόπηση της αγγλόφωνης βιβλιογραφίας, ο Reamer (2013) επισήμανε τέσσερις βασικούς παράγοντες που συνδέονται με την ανάγκη για εμφανείς αξίες και αρχές στο επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού: α) τη φύση της αποστολής της κοινωνικής εργασίας ως ανθρωπιστικού επαγγέλματος, β) τις σχέσεις που οι κοινωνικοί λειτουργοί δημιουργούν και διατηρούν με τους εξυπηρετούμενους, τους συναδέλφους και τα μέλη της ευρύτερης κοινωνίας, γ) τις μεθόδους παρέμβασης που χρησιμοποιούν οι κοινωνικοί λειτουργοί κατά την άσκηση του επαγγέλματος και δ) την επίλυση των ηθικών/δεοντολογικών διλημάτων στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Κατά τον Reamer, όλοι οι παραπάνω παράγοντες έχουν παίξει και συνεχίζουν να παίζουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση, εξέλιξη και αναδιαμόρφωση συγκεκριμένων αξιών, αρχών και προτύπων στο πλαίσιο άσκησης του επαγγέλματος.

2. **IFSW**: International Federation of Social Workers, **IASSW**: International Association of Schools of Social Work.

3. Ιστορική Εξέλιξη των Αξιών της Κοινωνικής Εργασίας

Η κοινωνική εργασία είναι μια δυναμικά εξελισσόμενη κοινωνική επιστήμη. Υπό αυτό το πρίσμα, οι αξίες που ενυπάρχουν σε αυτήν ακολουθούν μια δυναμική και ενεργητική πορεία μέσα στο χρόνο, καθώς αποτυπώνουν και εκφράζουν τις κατά καιρούς αντιλήψεις και απόψεις για τη φύση της κοινωνικής εργασίας ως εφαρμοσμένης κοινωνικής επιστήμης, αλλά και ως επαγγέλματος. Ως γνωστόν, το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού ξεκίνησε στη Μεγάλη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και έχει τις ρίζες του στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η ταχεία εκβιομηχάνιση και η αστικοποίηση αυτών των χωρών επέφεραν σοβαρές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που συνδέονται άμεσα με τη διογκούμενη φτώχεια, την κοινωνική υποβάθμιση και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Οι ραγδαίες εξελίξεις που γνώρισαν οι χώρες καταγωγής της κοινωνικής εργασίας από το 19^ο αιώνα έως σήμερα σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής επηρέασαν αναπόφευκτα και το αξιακό σύστημα του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού. Ως αποτέλεσμα, η έννοια και το περιεχόμενο των αξιών που στηρίζουν το επάγγελμα έχουν υποστεί τροποποιήσεις και αλλαγές στο πέρασμα του χρόνου. Σύμφωνα με τον Reamer (1998, 2013), στο επίκεντρο αυτών των αλλαγών είναι η στροφή του ενδιαφέροντος της επιστήμης της κοινωνικής εργασίας από το αξιακό/ηθικό σύστημα του εξυπηρετούμενου ως ατόμου με χαλαρή ηθική συνείδηση στο αξιακό/ηθικό σύστημα του επαγγέλματος και του επαγγελματία και ειδικότερα στο ήθος και την ηθική συμπεριφορά των ίδιων των κοινωνικών λειτουργών.

Μέσα από την ιστορική ανασκόπηση του, ο Reamer (1998, 2013) διέκρινε ότι, στις δυτικές κοινωνίες (κυρίως ΗΠΑ και Μεγάλη Βρετανία), η εξέλιξη των αξιών της κοινωνικής εργασίας ακολούθησε 4 περιόδους/σταθμούς για την ιστορία του επαγγέλματος: α) την «ηθική περίοδο» (morality period), β) την «περίοδο των αξιών» (values period), γ) την «περίοδο της ηθικής θεωρίας και λήψης αποφάσεων» (period of ethical theory and decision making), και δ) την «περίοδο των ηθικών προτύπων και της διαχείρισης του κινδύνου» (ethical standards and risk management period). Αυτές οι ιστορικές περίοδοι δεν έχουν αυστηρά χρονικά όρια, καθώς παρατηρούνται μερικές φορές επικαλύψεις μεταξύ των περιόδων, αλλά αποτυπώνουν τις εκάστοτε αντιλήψεις και απόψεις περί ηθικής και ηθικότητας στο χώρο της κοινωνικής εργασίας. Στη συνέχεια θα γίνει σύντομη παρουσίαση των χαρακτηριστικών κάθε περιόδου.

α) Η «ηθική περίοδος» (morality period)

Η «ηθική περίοδος» εστιάζει στο ήθος και τις αξίες των εξυπηρετούμενων/αποδεκτών των κοινωνικών υπηρεσιών και ουσιαστικά συνδέεται με τη γέννηση του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας. Στα τέλη του 1800, η ιδεολογία της κοινωνικής εργασίας αφορούσε κατά κύριο λόγο την ηθική των φτωχών στρωμάτων (Reamer, 1998, 2013). Αυτήν την περίοδο, η οργανωμένη κοινωνική φροντίδα και ανακούφιση στόχευε στα εξαθλιωμένα φτωχά στρώματα της κοινωνίας (φτωχοί, ζητιάνοι, καταπιεσμένοι, απόκληροι, κ.α.), ενώ οι κοινωνικοί λειτουργοί θεωρούσαν ότι θα έπρεπε να βοηθήσουν αυτά τα άτομα και τις οικογένειες τους να απαλλαγούν από «κακές» συνήθειες και «δυστροπές» συμπεριφορές. Είναι η εποχή κατά την οποία, οι απιατοί παράγοντες της φτώχειας συνδέονται με τα εσωτερικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου. Η ιδεολογική προσέγγιση στην κοινωνική εργασία επέριπτε την ευθύνη στο ίδιο το άτομο λόγω έλλειψης ηθικών αξιών και προσωπικής ανικανότητας - αδυναμίας να οργανώσει και να διαχειριστεί την οικογενειακή και επαγγελματική του ζωή. Χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής είναι ότι οι επαγγελματικές αξίες επικεντρώνονται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών μέσω της προσπάθειας αποκατάστασης των ιουδαίο-χριστιανικών αξιών οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν από τους κοινωνικούς λειτουργούς ως κατευθυντήριες γραμμές για να ξεφύγουν οι φτωχοί από τα «δεινά της άκρατης χρήσης του αλκοόλ, την τεμπελιά, τη ραθυμία, και την αδράνεια» (DuBois and Miley, 2005:111). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, επίσης, έντονη υπήρξε η επικράτηση της λεγόμενης πατερναλιστικής³ αντίληψης για την κοινωνική φροντίδα και το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού απέναντι στα ευπαθή ή ευάλωτα μέλη της κοινωνίας.

Από τις αρχές του 1900, ωστόσο, το αποκαλούμενο κίνημα “οικιστικής εγκαθίδρυσης” (settlement house movement⁴), που ξεκίνησε αρχικά στην Αγγλία και σύντομα διαδόθηκε στις ΗΠΑ (1880-1920), άρχισε να υιοθετεί μια διαφορετική προσέγγιση στο θέμα της φτώχειας και του τρόπου αντιμετώπισης των άθλιων συνθηκών διαβίωσης των φτωχών κοινωνικών στρωμάτων μέσα από τη δημιουργία και υλοποίηση διαφόρων καινοτόμων δράσεων και προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής σε φτωχογειονιές αστικών περιοχών (Blank, 1998). Στη βάση όλων αυτών των υπηρεσιών, ήταν η

-
3. Σύμφωνα με την πατερναλιστική αντίληψη, ο κοινωνικός λειτουργός, ως ειδήμονας, γνωρίζει και αντιλαμβάνεται καλύτερα τις ανάγκες του εξυπηρετούμενου και γι' αυτό θα πρέπει να τον καθοδηγεί και να έχει την εξουσία να διαμορφώνει και να λαμβάνει αποφάσεις εκ μέρους του. Το πατερναλιστικό πρότυπο της σχέσης κοινωνικού λειτουργού - εξυπηρετούμενου υπονομεύει το ατομικό δικαίωμα του αυτοκαθορισμού και περιορίζει την προσωπική αυτονομία στη λήψη αποφάσεων (Reid, Kamper Floyd and Bryan, 2010).
 4. Το κίνημα “οικιστικής εγκαθίδρυσης” σχεδιάστηκε για να βοηθήσει τους φτωχούς της πόλης, ιδιαίτερα τους μετανάστες, παρέχοντας κοινωνική και υλική υποστήριξη, εκπαίδευση για παιδιά και ενήλικους, καθώς και επαγγελματική κατάρτιση (Blank, 1998).

φιλοσοφία της ανοδικής κινητικότητας, ένας αγώνας εκ μέρους του κινήματος για να βοηθήσει κάθε ευπαθή ομάδα, οικογένεια ή άτομο (πχ. εργάτες, μετανάστες, χρήστες ναρκωτικών ουσιών) να γίνουν μέρος του «mainstream» και του «αμερικανικού ονείρου» της εποχής εκείνης (Blank, 1998). Το κίνημα της “οικιστικής εγκαθίδρυσης” συνέβαλλε ουσιαστικά στην ανάπτυξη της κοινωνικής εργασίας με ομάδες και κοινότητες μέσα από τις δράσεις που ανέπτυξε σε ομαδικό και κοινοτικό επίπεδο σε φτωχές αστικές περιοχές στις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία.

Οι διαφορετικές αντιλήψεις του εν λόγω κινήματος, περί φιλανθρωπίας και φτώχειας, επηρέασαν την επικρατούσα εν πολλοίς ιδεολογία της κοινωνικής εργασίας σχετικά με την απόδοση της ευθύνης των κοινωνικών προβλημάτων στο άτομο/ χρήστη των κοινωνικών υπηρεσιών, δίνοντας έμφαση σε εξωτερικούς παράγοντες και στον τρόπο διαμόρφωσης του κοινωνικού-οικονομικού συστήματος. Συνέπεια της ιδεολογικής αυτής μεταστροφής ήταν η ενασχόληση των εκφραστών της προοδευτικής προσέγγισης για την άσκηση της κοινωνικής εργασίας με την ενίσχυση και προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, ως βασικής αξίας και μοχλού άσκησης κοινωνικής πολιτικής και πίεσης για κοινωνική μεταρρύθμιση και κοινωνική αλλαγή.

Μελετώντας κανείς την ιστορία του κινήματος της “οικιστικής εγκαθίδρυσης”, φαίνεται ότι το κίνημα ως μεταρρυθμιστική κοινωνική διεργασία με προοδευτικό χαρακτήρα έπαιξε ρόλο στην αλλαγή στάσης απέναντι στις έννοιες της ηθικής και δεοντολογίας στο χώρο της κοινωνικής εργασίας, καθώς οι κοινωνικοί λειτουργοί της εποχής εκείνης αρχίζουν σταδιακά να νιώθουν την ηθική υποχρέωση να προασπίσουν την κοινωνική δικαιοσύνη και την κοινωνική μεταρρύθμιση υπέρ των κοινωνικά αδύναμων πολιτών.

β) Η «περίοδος των αξιών» (values period)

Σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο, η «περίοδος των αξιών» δίνει έμφαση στην ατομική και επαγγελματική ηθική του κοινωνικού λειτουργού και τη δεοντολογία του επαγγέλματος και όχι στην ηθική συμπεριφορά του εξυπηρετούμενου. Ειδικότερα, η «περίοδος των αξιών» συνδέεται με τη διερεύνηση των προσωπικών και επαγγελματικών αξιών των κοινωνικών λειτουργών και αποτέλεσε ουσιαστικά την αφορμή για την εγκαθίδρυση βασικών επαγγελματικών αρχών και αξιών στην κοινωνική εργασία, με την ανάπτυξη του πρώτου πειραματικού κώδικα δεοντολογίας για κοινωνικούς λειτουργούς το 1920 από την Mary Richmond στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Pumphrey, 1959). Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι, αιτία για την εμφάνιση του πρώτου κώδικα επαγγελματικής δεοντολογίας στην ιστορία της κοινωνικής εργασίας, στάθηκε η έκθεση που εκπονήθηκε από τον Abraham Flexner, στην ομιλία του στο Εθνικό Συνέδριο για Φιλανθρωπικές Οργανώσεις το 1915 στις ΗΠΑ. Σύμφωνα με την έκθεση Flexner

(1915), η κοινωνική εργασία για να αναγνωριστεί ως αυτόνομο επάγγελμα στο χώρο της υγείας και κοινωνικής φροντίδας θα έπρεπε να αναπτύξει ένα ξεχωριστό σώμα γνώσης με δικό της κώδικα δεοντολογίας για την άσκηση του επαγγέλματος.

Ο Reamer (1998) σχολιάζει ότι, αν και από τη δεκαετία του '20 οι θεωρητικοί της κοινωνικής εργασίας άρχισαν να διερευνούν το ρόλο των αξιών, των αρχών και της ηθικής στο επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού, η παραγωγή άρθρων και βιβλίων με θέματα όπως για παράδειγμα τη δεοντολογία και τις βασικές αξίες του επαγγέλματος, την αποτίμηση της ικανότητας των ατόμων για αλλαγή, την αυτοδιάθεση του εξυπηρετούμενου, την ενδυνάμωση των χρηστών ή τη δέσμευση για την κοινωνική αλλαγή και την κοινωνική δικαιοσύνη, γίνεται πιο συστηματική μόνο από τη δεκαετία του '50 και μετά. Ο ίδιος συγγραφέας περιγράφει την εξέλιξη του επιστημονικού ενδιαφέροντος σε σχέση με τη δεοντολογία και το αξιακό σύστημα της κοινωνικής εργασίας ως εξής:

...το ενδιαφέρον των κοινωνικών λειτουργών για τις αξίες και την ηθική ωρίμασε σημαντικά κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, από μια ηθικολογική ενασχόληση με τους πελάτες/εξυπηρετούμενους σε ενδιαφέρον σχετικά με τα σύνθετα ηθικά και δεοντολογικά διλήμματα που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες και τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν για την αντιμετώπισή τους (Reamer 1998:488).

Όπως θα δούμε στη συνέχεια, οι αλλαγές και μεταβολές στο περιεχόμενο και το είδος των αξιών στην κοινωνική εργασία είναι ιδιαίτερα εμφανείς στις ακόλουθες δύο περιόδους της ηθικής θεωρίας και λήψης ηθικών αποφάσεων και της περιόδου που αφορά τα ηθικά πρότυπα και τη διαχείριση του κινδύνου.

γ) Η «περίοδος της ηθικής θεωρίας και λήψης αποφάσεων»

(period of ethical theory and decision making)

Η περίοδος της «ηθικής θεωρίας και λήψης αποφάσεων» σχετίζεται με την εμφάνιση νέων ηθικών προβληματισμών στην κοινωνική εργασία, ως απόρροια των ραγδαίων κοινωνικών, επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων, που σημειώθηκαν στις δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την κοινωνικο-πολιτική αναταραχή τη δεκαετία του '60. Η δεκαετία του '60 σηματοδοτεί ένα καθοριστικό σημείο στην ιστορία των κοινωνικών επιστημών, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής εργασίας, καθώς αποτελεί μια περίοδο κατά την οποία ολόκληρη η υφήλιος συγκλονίζεται από κοινωνικο-πολιτικές αναταραχές και πολιτισμικές ανατροπές όπως οι αντιαποικιακές εξεγέρσεις στην Αφρική, τα ειρηνιστικά κινήματα, η Άνοιξη της Πράγας, ο Γαλλικός Μάης, το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα των Αφρό-αμερικανών (Μαύρων) στις ΗΠΑ, η σεξουαλική απελευθέρωση των νέων, το φεμινιστικό κίνημα, το κίνημα για τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων, κλπ.

Για πρώτη φορά, λοιπόν, και στην ιστορία της κοινωνικής εργασίας, τίθενται μια σειρά από ηθικά ζητήματα και προβληματικές που θεωρούνται σημαντικά τόσο για την ορθή και υπεύθυνη άσκηση του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού, όσο και για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων. Ενδεικτικά, αναφέρουμε τα θέματα-ζητήματα που απασχόλησαν τους θεωρητικούς και μελετητές αυτής της περιόδου: α) ζητήματα επαγγελματικής αμέλειας ή κακής πρακτικής (*malpractice*) κατά την άσκηση του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας, β) ζητήματα εφαρμοσμένης ηθικής, γ) συζητήσεις γύρω από τη σημασία της εκπαίδευσης των φοιτητών κοινωνικής εργασίας (Pumphrey, 1959) σε ηθικά και δεοντολογικά θέματα και την ηθική/δεοντολογική κατάρτιση των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών και τέλος, δ) τη σημασία της ηθικής φιλοσοφίας και των ηθικών θεωριών στα ηθικά και δεοντολογικά διλήμματα και προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι κοινωνικοί λειτουργοί κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους (Reamer, 1998, 2013). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι μεγάλο μέρος της συζήτησης γύρω από αυτά τα θέματα ξεκίνησε τη δεκαετία του 1960, με αφορμή την τεχνολογική διείσδυση στο χώρο της ιατρικής επιστήμης, που σήμερα είναι γνωστός ως βιοηθική και αποτελεί κλάδο της ηθικής φιλοσοφίας (Banks, 2012; Reamer, 2013). Ιστορικά, η δεκαετία του '60 αποτελεί τις ρίζες για την μετέπειτα ανάπτυξη θεωρητικών μοντέλων κατά των διακρίσεων και μεθόδων αντί-καταπιεστικής πρακτικής, οι οποίες άρχισαν να υιοθετούνται και να εφαρμόζονται από τις δεκαετίες του '70 και κυρίως του '80 και μετά, στον Αγγλοσαξονικό κόσμο (Μ. Βρετανία, ΗΠΑ, Καναδά) (Clifford and Burke, 2009).

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, διάφοροι μελετητές και ερευνητές στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας αρχίζουν να εντυφούν στον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικοί λειτουργοί παρεμβαίνουν στις ζωές των εξυπηρετούμενων και λαμβάνουν αποφάσεις -με βάση τις αξίες και αρχές του επαγγέλματος και τις ηθικές θεωρίες- οι οποίες έχουν αντίκτυπο στην ευημερία τους (Osimo and Landau, 2001). Σύντομα, λοιπόν, αναγνωρίστηκε η ηθική - αξιακή παράμετρος των αποφάσεων, ενώ η λήψη ηθικών αποφάσεων θεωρήθηκε ως βασική, απαραίτητη αλλά και πολύπλοκη διαδικασία, καθώς πρέπει να ληφθούν υπόψη τα διάφορα ηθικά και δεοντολογικά ζητήματα που προκύπτουν από τις αντικρουόμενες αξίες και τα συμφέροντα των ατόμων που εμπλέκονται στην άσκηση της κοινωνικής εργασίας (π.χ. εξυπηρετούμενος, κοινωνικός λειτουργός, κοινωνική υπηρεσία/οργανισμός).

Χάρη στην εμπειρία και τις συζητήσεις εκείνης της περιόδου, τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί διάφορα μοντέλα-πρότυπα για την καλύτερη εφαρμογή της διαδικασίας λήψης ηθικών αποφάσεων στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας. Τα μοντέλα αυτά

εδράζονται στις πιο εξέχουσες θεωρίες περί ηθικής (π.χ. καντιανή ηθική/καντιανή δεοντοκρατία, ωφελιμισμός, ηθική της αρετής, φεμινιστική ηθική με έμφαση στην έννοια της φροντίδας) και βοηθούν επαγγελματίες και φοιτητές κοινωνικής εργασίας στην ανάπτυξη στοχαστικο-κριτικής σκέψης και ανάλυσης στη διαχείριση και επίλυση των ηθικών και δεοντολογικών ζητημάτων, που αναδύονται κατά την άσκηση του επαγγέλματος (βλέπε, ενδεικτικά, Congress, 1999· Mattison, 2000· Meacham, 2007· Dolgoff, Harrington and Loewenberg, 2012).

δ) Η «περίοδος των ηθικών προτύπων και της διαχείριση του κινδύνου»

(ethical standards and risk management period)

Η τελευταία περίοδος φτάνει μέχρι τις μέρες μας και αφορά τα «ηθικά πρότυπα» και τη «διαχείριση του ηθικού κινδύνου», κατά την άσκηση της κοινωνικής εργασίας. Ο Reamer (2013) ορίζει την εποχή μας ως περίοδο διαχείρισης ηθικών κινδύνων, καθώς οι κοινωνικοί λειτουργοί έχουν καθημερινή επαφή με δύσκολες πληθυσμιακές ομάδες και άτομα που αντιμετωπίζουν πολλαπλά ψυχοκοινωνικά προβλήματα σε συνδυασμό με την αυξανόμενη ζήτηση των παρεχομένων υπηρεσιών των οργανώσεων για τις οποίες εργάζονται.

Για τον Reamer (2013), η περίοδος των ηθικών προτύπων και της διαχείρισης του ηθικού κινδύνου χαρακτηρίζεται κυρίως, από τη σημαντική επέκταση των κανόνων δεοντολογίας, σχετικά με τη νομικά και ηθικά ορθή επαγγελματική συμπεριφορά και από την αύξηση της γνώσης γύρω από την επαγγελματική ευθύνη για αμέλεια, λάθος ή παράλειψη κατά την άσκηση των καθηκόντων του κοινωνικού λειτουργού. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η κοινωνική εργασία καλείται επιτακτικά να εφαρμόσει νέους κανόνες ηθικής και δεοντολογικής συμπεριφοράς ώστε να είναι σε θέση να ρυθμίσει και να κατευθύνει την επιθυμητή επαγγελματική πρακτική στο πλαίσιο της διεπιστημονικής συνεργασίας στο εργασιακό περιβάλλον.

Τα τελευταία χρόνια, στη Δύση και γενικά στις αγγλοσαξονικές χώρες - και στην Ελλάδα πλέον - παρατηρείται μια τάση για τεχνικοποίηση και εντατικοποίηση της εργασίας του κοινωνικού λειτουργού με την εισαγωγή όρων από την ελεύθερη αγορά (επιχειρήσεις) και εφαρμογή τεχνικών και στρατηγικών προερχόμενων από τις επιστήμες της οικονομίας, της διοίκησης, της εμπορίας και διαφήμισης (μάρκετινγκ). Σήμερα, σε πολλές περιπτώσεις ο κοινωνικός λειτουργός καλείται να εφαρμόσει τεχνοκρατικές προσεγγίσεις και συμπεριφορές για τη διασφάλιση της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών προς τους εξυπηρετούμενους, δυστυχώς όμως, σε βάρος του ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα του ίδιου του επαγγέλματος.

Όπως διαφαίνεται από τη διεθνή βιβλιογραφία και εμπειρία, η νέα τάση για τεχνοκρατικοποίηση του επαγγέλματος έχει δεχθεί έντονη κριτική, καθώς με αυτόν τον τρόπο η κοινωνική εργασία υποχρεούται πλέον να δώσει έμφαση σε γραφειοκρατικές διαδικασίες, κανονιστικές και νομοθετικές ρυθμίσεις, παραβλέποντας, τις περισσότερες φορές, την υπεράσπιση και προώθηση του ηθικού και αξιακού της συστήματος. Ο Barnard (2008) σημειώνει ότι οι πρόσφατες αλλαγές στο βρετανικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, οι οποίες κινούνται προς την κατεύθυνση της αύξησης της παραγωγικότητας και την ενίσχυση του ελέγχου και της υπευθυνότητας, μπορεί να οδηγήσουν την κοινωνική εργασία πίσω στον παραδοσιακό της ρόλο, όπου έμφαση δόθηκε στην «τεχνική διαχείριση των προσωπικών προβλημάτων και τη διατήρηση της τάξης» (σελ.16). Και πράγματι, τέτοιες αντιλήψεις και τάσεις ενέχουν σοβαρούς κινδύνους για επικράτηση μιας τεχνοκρατικής αντίληψης για την κοινωνική εργασία ως ανθρωπιστική επιστήμη και επάγγελμα και το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού στον 21^ο αιώνα.

4. Το Αξιακό Περιεχόμενο της Κοινωνικής Εργασίας:

Παραδοσιακές και Σύγχρονες/ΡΙζοσπαστικές Αξίες

Διεθνώς, η κοινωνική εργασία ως εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη διακρίνεται για το αξιακό της υπόβαθρο (social work as a values based profession) και τις ηθικά και δεοντολογικά εφαρμόσιμες πρακτικές της. Όπως αναφέρθηκε, η κοινωνική εργασία θεωρείται το μοναδικό επάγγελμα με ισχυρό αξιακό σύστημα το οποίο από καταβολής του αναγνωρίζει την αξία της ανθρώπινης ύπαρξης, σέβεται τη μοναδικότητά της και τη διαφορετικότητά της σε σχέση με άλλα άτομα και ομάδες μέσα στην κοινωνία.

Για τους κοινωνικούς λειτουργούς, οι επαγγελματικές τους αξίες αποτελούν βασικό οδηγό της συμπεριφοράς τους και εν γένει της λειτουργίας τους μέσα στο επαγγελματικό τους περιβάλλον. Οι επαγγελματικές μας αξίες ορίζουν τον τρόπο που επικοινωνούμε και συνεργαζόμαστε με τον εξυπηρετούμενο/χρήστη των κοινωνικών υπηρεσιών, συνεργαζόμαστε με τους συναδέλφους μας, σε *ενδοϋπηρεσιακό* και σε *δι-υπηρεσιακό* επίπεδο, εντός και εκτός οργανισμού (σε οποιαδήποτε ιεραρχικό επίπεδο), υπερασπιζόμαστε, προωθούμε, αλλά και διατηρούμε ηθικά και δεοντολογικά ορθές πρακτικές. Ωστόσο, ο εννοιολογικός προσδιορισμός και η καταγραφή κοινά αποδεκτών αξιών για την άσκηση των επαγγελματικών καθηκόντων των κοινωνικών λειτουργών αποτέλεσε δύσκολο εγχείρημα σε επιστημονικό επίπεδο, λόγω της πολυπλοκότητας και της πολυμορφίας του θέματος καθ'αυτό, αλλά και της επικριτικής στάσης ορισμένων επιστημονικών κύκλων, περί δημιουργίας κοινής λίστας αξιών που θα περιγράφει -

υποδεικνύει τις προτιμώμενες συμπεριφορές του κοινωνικού λειτουργού στην επαγγελματική πρακτική (Clark, 2000· Shardlow, 2002· Banks, 2008).

Μέχρι τις μέρες μας, και παρά τη θέσπιση προδιαγραφών ποιότητας από τη Διεθνή Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών (IFSW) και τη Διεθνή Ένωση Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (IASSW), με στόχο τη διεθνοποίηση του επαγγέλματος και της εκπαίδευσης, το εγχείρημα για αναζήτηση και καταγραφή των αξιών της κοινωνικής εργασίας παραμένει σε μεγάλο βαθμό ένα βασικό ζητούμενο.

Στην ιστορία της κοινωνικής εργασίας, ο Αμερικανός καθολικός ιερέας και εκπαιδευτικός Felix Paul Biestek (1957) θεωρείται ο πρώτος θεωρητικός που ασχολήθηκε συστηματικά με το θέμα των επαγγελματικών αξιών που πρέπει να διέπουν τη σχέση μεταξύ επαγγελματία και εξυπηρετούμενου. Ο Biestek διέκρινε, όρισε και αποσαφήνισε επτά επαγγελματικές αξίες οι οποίες αποτελούν το θεμέλιο λίθο της επιστήμης της κοινωνικής εργασίας μέχρι σήμερα (Πίνακας 1).

Πίνακας 1 Επαγγελματικές αξίες κατά Biestek (1957)

- *Αποδοχή* (acceptance)
- *Μη επικριτική στάση* σε σχέση με τις ενέργειες και τη συμπεριφορά του εξυπηρετούμενου (non- judgemental attitude)
- *Εξατομίκευση* (individualisation)
- *Σκόπιμη-στοχευμένη έκφραση συναισθημάτων* (purposeful expression of feelings)
- *Ελεγχόμενη συναισθηματική εμπλοκή* του κοινωνικού λειτουργού (controlled emotional involvement)
- *Εχεμύθεια-Εμπιστευτικότητα* (confidentiality)
- *Αυτοδιάθεση-αυτοκαθορισμός* του εξυπηρετούμενου (self-determination)

Η ανασκόπηση της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας αποκαλύπτει, ωστόσο, ότι, εκτός από τον Biestek, και άλλοι μελετητές στη συνέχεια, όπως για παράδειγμα οι Pumphrey (1959), Gordon (1965), Butrym (1976) και Timms (1983), επιχείρησαν να καταγράψουν τα είδη και το περιεχόμενο των επαγγελματικών αξιών στο χώρο της κοινωνικής εργασίας, συμβάλλοντας έτσι στην περαιτέρω γνώση και κατανόηση των βασικών αξιών και αρχών που διέπουν το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού (Shardlow, 2002·

Reamer, 1998, 2013· Kreitzer, 2006· Parrott, 2010· Banks, 2012). Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τα ορόσημα στην εξέλιξη των αξιών της κοινωνικής εργασίας κατά Kreitzer (2006).

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, εκτός από τον Gordon (1965), η πλειονότητα των διανοητών-στοχαστών στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας εστίασε το ερευνητικό και επιστημονικό της ενδιαφέρον σχεδόν αποκλειστικά στις ατομικές αξιακές προσεγγίσεις σχετικά με τις ανάγκες και τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων. Η διαπίστωση αυτή

Πίνακας 2. Ορόσημα στην εξέλιξη των αξιών της κοινωνικής εργασίας

Biestek (1957)	1. Αποδοχή, 2. Μη επικριτική στάση, 3. Εξατομίκευση, 4. Σκόπιμη-στοχευμένη έκφραση των συναισθημάτων, 5. Ελεγχόμενη συναισθηματική εμπλοκή, 6. Εχεμύθεια-εμπιστευτικότητα, 7. Αυτοδιάθεση-αυτοκαθορισμός.
Gordon (1965)	1. Ο ρόλος του ατόμου στη σύγχρονη κοινωνία, 2. Η αλληλεξάρτηση των ατόμων, 3. Η ατομική κοινωνική ευθύνη, 4. Οι κοινές ανθρώπινες ανάγκες και η μοναδικότητα, 5. Η σημασία της κοινωνικής δράσης και κοινωνικής ευθύνης, 6. Η υποχρέωση της κοινωνίας να εξαλειφθούν τα εμπόδια για αυτοπραγμάτωση του ατόμου.
Butrym (1976)	1. Ο σεβασμός στο άτομο, 2. Η μοναδικότητα κάθε ατόμου, 3. Τα άτομα ως κοινωνικά όντα, 4. Η πίστη στην προσωπική αλλαγή.
Timms (1983)	1. Σεβασμός στους εξυπηρετούμενους, 2. Αποδοχή των εξυπηρετούμενων, 3. Μη επικριτική στάση, 4. Αυτοδιάθεση-αυτοκαθορισμός, 5. Εμπιστοσύνη-εχεμύθεια βασισμένη στο σεβασμό.

Πηγή: Kreitzer (2006)

εξηγείται από το γεγονός, ότι η κοινωνική εργασία διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε ως αυτόνομη επιστήμη με την πάροδο του χρόνου και υπό την επιρροή των αντιλήψεων περί ατομικότητας που εκπορεύονται από τη χριστιανική παράδοση και τις φιλελεύθερες ιδέες του Διαφωτισμού (Clark, 2000; Reamer, 2013).

Σήμερα, οι αξίες της κοινωνικής εργασίας κατά Biestek (1957), όπως και άλλων εκφραστών με παρόμοιες απόψεις, ανήκουν στις λεγόμενες παραδοσιακές και ατομοκεντρικές προσεγγίσεις περί επαγγελματικών αξιών, ενώ νεότερες προσεγγίσεις για τη σχέση κοινωνικού λειουργού-εξυπηρετούμενου-κοινωνίας έχουν οδηγήσει στην

επανεξέταση του περιεχομένου της επαγγελματικής σχέσης καθ' αυτή και την εισαγωγή νέων αξιακών όρων και πρακτικών στο επάγγελμα.

Ως απόρροια των πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών στις χώρες γέννησης της κοινωνικής εργασίας τις δεκαετίες '60, '70 και '80, διανοστές και στοχαστές στο χώρο της κοινωνικής εργασίας, με σοσιαλδημοκρατικές και ριζοσπαστικές ιδεολογίες και απόψεις, στρέφουν το θεωρητικό και ερευνητικό τους ενδιαφέρον από τη μελέτη των αξιών με βάση την ατομική/ατομοκεντρική προσέγγιση σε πιο συλλογικές/κολεκτιβιστικές διαδικασίες. Έτσι, το λεξικό των επαγγελματικών αξιών στην κοινωνική εργασία τις τελευταίες δύο με τρεις δεκαετίες έχει εμπλουτιστεί με νέους αξιακούς όρους, όπως: *συνεργασία* (collaboration), *ενδυνάμωση* (empowerment), *υπεράσπιση-συνηγορία* (advocacy), *συμμετοχή* των εξυπηρετούμενων/χρηστών (service user participation), *πολιτική των μη διακρίσεων* (non-discrimination policy), *κοινωνική αλληλεγγύη* (social solidarity), *κοινωνική δικαιοσύνη* (social justice), *αντι-καταπιεστική πρακτική* (anti-oppressive practice) (Braye και Preston-Shoot, 1995· Payne, 1999· Shardlow, 2002).

Οι νέες επαγγελματικές αξίες, όπως εύστοχα έχει παρατηρήσει ο Smith (1997:36), που εμφανίζονται στο λεξιλόγιο της κοινωνικής εργασίας τις τελευταίες δεκαετίες, αποσκοπούν στην «αμφισβήτηση δομικά ενσωματωμένων κοινωνικών ανισοτήτων που αντικατοπτρίζουν την διαφορετική κατανομή της εξουσίας και των πόρων» στις σύγχρονες κοινωνίες. Κατά τον Shardlow (2002), το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις σύγχρονες ή/και ριζοσπαστικές αξιακές προσεγγίσεις καταδεικνύει, με σαφήνεια, την ικανότητα του επαγγέλματος να αφουγκράζεται προσεκτικά και να ενσωματώνει τις νέες τάσεις σχετικά με τις ανάγκες και τα δικαιώματα των εξυπηρετούμενων στις σύγχρονες κοινωνίες.

Από μια ανασκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας, παρατηρούμε με ενδιαφέρον ότι η σχετική βιβλιογραφία, αν και εμφανώς περιορισμένη και ελλιπής, ακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις στο χώρο της κοινωνικής εργασίας, αρχίζει σταδιακά να περιέχει αναφορές και στις σύγχρονες και ριζοσπαστικές αξιακές προσεγγίσεις. Σε γενικές γραμμές πάντως, και παρά την εμφάνιση νέων αξιών στο επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού, παρατηρούμε ότι στη διεθνή-και ιδίως στην αγγλόφωνη- βιβλιογραφία, οι *παραδοσιακές αξίες* όχι μόνο διατηρούν τη σημασία τους, αλλά και συνυπάρχουν με τις *σύγχρονες αξίες* του επαγγέλματος στις οποίες περιλαμβάνονται και οι λεγόμενες *ριζοσπαστικές*⁵ αξίες. Μάλιστα, πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι οι παραδοσιακές αξίες, όπως ο σεβασμός και η αξιοπρέπεια στον εξυπηρετούμενο, διατηρούν ακόμη κυρίαρχο

5. Οι Βρετανοί καθηγητές Suzy Braye και Michael Preston-Shoot (1995) θεωρούνται οι γεννήτορες του όρου '**ριζοσπαστικές αξίες**' στην αγγλόφωνη κοινωνική εργασία.

ρόλο στο αξιακό σύστημα της κοινωνικής εργασίας (Parouli, 2014). Θα λέγαμε, ότι η συνύπαρξη παραδοσιακών και σύγχρονων αξιών στο λεξιλόγιο της κοινωνικής εργασίας δείχνει εμπράκτως τον δυναμικό και εξελισσόμενο χαρακτήρα της κοινωνικής εργασίας ως εφαρμοσμένης κοινωνικής επιστήμης και ως ανθρωπιστικού επαγγέλματος.

Ο πίνακας 3 παρουσιάζει τις πιο συχνά αναφερόμενες επαγγελματικές αξίες στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία της κοινωνικής εργασίας (παραδοσιακές & σύγχρονες/ριζοσπαστικές) σε διεθνές επίπεδο.

Πίνακας 3 Παραδοσιακές & Σύγχρονες/Ριζοσπαστικές Αξίες στην Κοινωνική Εργασία

Παραδοσιακές Αξίες	Σύγχρονες/Ριζοσπαστικές Αξίες
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ατομική αξιοπρέπεια και αξία (κάθε άτομο είναι μοναδικό-διαθέτει μοναδική αξία και αξιοπρέπεια) ▪ Σεβασμός στον εξυπηρετούμενο ως ανθρώπινη οντότητα ανεξάρτητα από την αρνητική συμπεριφορά του ▪ Αποτίμηση της ικανότητας του ατόμου για αλλαγή ▪ Αυτοδιάθεση ως σεβασμός στις επιθυμίες, τα δικαιώματα και την ικανότητα του εξυπηρετούμενου για αυτογνωσία και ανάληψη ευθύνης ▪ Επιδίωξη παροχής επαρκών πόρων και υπηρεσιών για κάλυψη βασικών αναγκών εξυπηρετούμενου 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ενδυνάμωση των εξυπηρετούμενων ▪ Παροχή ίσων ευκαιριών για αξιοποίηση ατομικών δυνατοτήτων ▪ Πολιτική των μη διακρίσεων ▪ Σεβασμός στη διαφορετικότητα ▪ Δέσμευση για την κοινωνική αλλαγή και την κοινωνική δικαιοσύνη ▪ Εμπιστευτικότητα και προστασία της ιδιωτικής ζωής ▪ Προθυμία για τη μετάδοση επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων σε άλλους

Πηγή: Διασκευή από Reamer (2013)

Στις μέρες μας, οι παραδοσιακές και σύγχρονες/ριζοσπαστικές αξιακές προσεγγίσεις στο ηθικό και δεοντολογικό σύστημα της κοινωνικής εργασίας εκφράζονται μέσα από το Έγγραφο που συνέστησαν από κοινού η Διεθνής Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών (IFSW) και η Διεθνής Ένωση Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (IASSW) με θέμα «Ηθική στην Κοινωνική Εργασία: Δήλωση Ηθικών Αρχών⁶» (2004). Το Έγγραφο αυτό έχει

6. Για πληροφορίες σχετικά με το διεθνή κώδικα δεοντολογίας του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού, μπορείτε να επισκεφτείτε την ιστοσελίδα: <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>

καθολική ισχύ και είναι ένα καλό παράδειγμα της επιδίωξης για συνύπαρξη και αρμονία των ατομικών/παραδοσιακών με τις σύγχρονες/συλλογικές αξιακές προσεγγίσεις στην εκπαίδευση και την πρακτική της κοινωνικής εργασίας.

Το Έγγραφο περιέχει τα βασικά ηθικά/δεοντολογικά και αξιακά πρότυπα και ορίζει σε γενικές γραμμές τα πρότυπα (standards) ποιότητας στην εκπαίδευση και άσκηση του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού σε όλο τον κόσμο. Το Έγγραφο αποτελεί τον Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας της Διεθνούς Ομοσπονδίας Κοινωνικών Λειτουργών (IFSW) και της Διεθνούς Ένωσης Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (IASSW) και περιέχει τις διεθνώς παραδεδεγμένες αρχές και πρακτικές που πρέπει να διέπουν την κοινωνική εργασία.

Ο Πίνακας 4 συνοψίζει τις θεμελιώδεις αξίες της κοινωνικής εργασίας και τις αρχές που περιέχονται στο διεθνή Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας (IFSW/ IASSW, 2004).

Πίνακας 4. Θεμελιώδεις Αξίες και Αρχές της Κοινωνικής Εργασίας σύμφωνα με IFSW / IASSW (2004)

- *Σεβασμός του ατομικού δικαιώματος για αυτοδιάθεση* (Respecting the right to self-determination)
- *Προώθηση του δικαιώματος συμμετοχής* (Promoting the right to participation)
- *Αντιμετώπιση κάθε ατόμου ως ολότητας* (Treating each person as a whole)
- *Εντοπισμός και ανάπτυξη δυνατών σημείων* (Identifying and developing strengths)
- *Αμφισβήτηση των αρνητικών διακρίσεων* (Challenging negative discrimination)
- *Αναγνώριση της διαφορετικότητας* (Recognising diversity)
- *Δίκαιη και ισότιμη κατανομή πόρων* (Distributing resources equitably)
- *Αμφισβήτηση άδικων πολιτικών και πρακτικών* (Challenging unjust policies and practices)
- *Δουλεύοντας αλληλεγγύη* (Working in solidarity)

Πηγή: Kreitzer (2006)

5. Επαγγελματικές Αξίες, Σχετικισμός (Πολιτισμικός) και Καθολικότητα

Όπως είδαμε, η έννοια της αξίας είναι κεντρικής σημασίας για την κοινωνική εργασία, αφού αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της φιλοσοφίας της ως εφαρμοσμένης κοινωνικής επιστήμης. Ουσιαστικά, οι αξίες και αρχές που διέπουν το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού έχουν οικοδομηθεί πάνω σε θεμελιώδεις ανθρωπιστικές αρχές και αξίες, όπως η *δικαιοσύνη*, η *αλληλεγγύη*, η *αξιοπρέπεια*, ο *σεβασμός* των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων, οι οποίες έχουν κυρίως διαχρονικό, οικουμενικό και πανανθρώπινο χαρακτήρα. Τέτοιες αξίες διατηρούν το νόημά τους και την αναγκαιότητα ύπαρξής τους σε όλες τις εποχές.

Όμως, παρά τον πανανθρώπινο-οικουμενικό τους χαρακτήρα, το θέμα της οικουμενικότητας των επαγγελματικών αξιών της κοινωνικής εργασίας έχει προκαλέσει κατά καιρούς πλήθος συζητήσεων και αντιπαραθέσεων στους κόλπους της διεθνούς ακαδημαϊκής κοινότητας (Yip, 2005· Hutchings και Taylor, 2007· Leung, 2007· Sewpaul, 2007· Healy, 2007). Οι ακαδημαϊκές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε διαφορετικές προσεγγίσεις στρέφονται συνήθως γύρω από το διχοτομικό ερώτημα της κυριαρχίας της οικουμενικότητας των αξιών (universalism) ή της επικράτησης του πολιτισμικού σχετικισμού (cultural relativism) στις λεγόμενες πολιτικά ορθές μεταμοντέρνες κοινωνίες. Μάλιστα, ο Διεθνής Κώδικας Επαγγελματικής Δεοντολογίας των Κοινωνικών Λειτουργών (IFSW/IASSW, 2004) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της αντιπαραθέσης μεταξύ των εκπροσώπων του ηθικού και πολιτισμικού σχετικισμού και αυτών του οικουμενισμού.

Σύμφωνα με τους επικριτές της αρχής της οικουμενικότητας, για παράδειγμα, ο διεθνής κώδικας επαγγελματικής δεοντολογίας έχει συσταθεί με βάση το δυτικό σύστημα αξιών και τον δυτικό τρόπο σκέψης (κυρίως τον άγγλο-αμερικανικό), αγνοώντας, ουσιαστικά, τις κουλτούρες και τα συστήματα αξιών των μη δυτικών κοινωνιών. Σε γενικές γραμμές, οι εκφραστές του πολιτισμικού σχετικισμού κατηγορούν τους εκπροσώπους του οικουμενισμού για πολιτισμικό ιμπεριαλισμό, υποστηρίζοντας ότι λόγω της ύπαρξης σημαντικών πολιτιστικών/πολιτισμικών διαφορών (πολιτισμική διαφορετικότητα) μεταξύ δυτικών και μη δυτικών χωρών, οι αξίες και αρχές του επαγγέλματος δεν δύνανται να έχουν οικουμενική-καθολική ισχύ και υποχρεωτικό χαρακτήρα. Στις μέρες μας, το φιλοσοφικό ρεύμα του μεταμοντερνισμού (postmodernism) υποστηρίζει σθεναρά τον απόλυτο σχετικισμό στο χώρο των αξιών και της ηθικής (βλέπε π.χ. Lyotard).

Κατά βάθος, βέβαια, το δίλημμα «οικουμενικότητα ή σχετικισμός» δεν αφορά αποκλειστικά και μόνο τις σημερινές κοινωνίες, αλλά έχει βαθιά τις ρίζες του στους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους και συγκεκριμένα στη φιλοσοφική σκέψη του Πρωταγόρα (Ross, 2007). Ο σοφιστής Πρωταγόρας θεωρήθηκε εισηγητής του σχετικισμού και του υποκειμενισμού στην αρχαιότητα, ενώ η περίφημη ρήση του «για όλα τα πράγματα μέτρο είναι ο άνθρωπος· για όσα υπάρχουν, ότι υπάρχουν και για όσα δεν

υπάρχουν, ότι δεν υπάρχουν⁷» σηματοδοτεί την απαρχή της σχετικιστικής αντίληψης περί ηθικών και πνευματικών αξιών (Guthrie, 2003· Ross, 2007).

Αναφερόμενη στο παραπάνω ζήτημα, η Banks (2008) επισημαίνει ότι οι πρόσφατες συζητήσεις περί οικουμενισμού και σχετικισμού στο πεδίο τη κοινωνικής εργασίας απορρέουν ουσιαστικά από τις σύγχρονες κοινωνικές και πολιτικές ανησυχίες, γύρω από τις επιστημονικές αντιπαραθέσεις και κοινωνικές συγκρούσεις που σχετίζονται με ζητήματα όπως η εθνικότητα, η θρησκεία, και οι πολιτισμικές παραδόσεις και πεποιθήσεις, που απασχολούν τις σημερινές κοινωνίες στο γενικό πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της πολιτισμικής ποικιλομορφίας (cultural diversity).

Ολοκληρώνοντας τη συζήτηση περί οικουμενικότητας ή μη των αξιών της κοινωνικής εργασίας, μπορεί να υποστηριχθεί ότι κάποιες αξίες έχουν καθολικό χαρακτήρα ως πανανθρώπινες και «αυτονόητες αλήθειες» (Biehal and Sainsbury, 1991:251), όπως για παράδειγμα οι αξίες που αφορούν τα ανθρώπινα και κοινωνικά δικαιώματα και προστατεύονται από τις διεθνείς συμβάσεις και διακηρύξεις (π.χ. Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, ή η Διεθνής Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού), ενώ κάποιες αξίες είναι συγκεκριμένες σε χρόνο, τόπο και πολιτισμό (Biehal and Sainsbury, 1991· Healy, 2007).

Με γνώμονα το ηθικό και αξιακό της περιεχόμενο, η κοινωνική εργασία υπηρετεί βασικές πανανθρώπινες αξίες και διακηρυγμένες αρχές με στόχο την ατομική και κοινωνική ευημερία. Επομένως, η άσκηση της κοινωνικής εργασίας ως κατεξοχήν ανθρωποκεντρικής επιστήμης δεν θα πρέπει να τίθεται σε λογική διλημάτων, όπως για παράδειγμα «οικουμενικότητα ή σχετικισμός» καθώς έτσι, κινδυνεύει να χαθεί ο πρωταρχικός της στόχος σχετικά με τη διασφάλιση της ατομικής και κοινωνικής ευημερίας και την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ωστόσο, όμως, όπως συμβαίνει συχνά με τα ηθικά και δεοντολογικά πρότυπα και τις αξίες που ορίζονται από τις διεθνείς επιστημονικές κοινότητες και τις διεθνείς ενώσεις και οργανισμούς, το πρόβλημα ή δίλημμα δεν αφορά τόσο την καθολική ή μη αποδοχή των βασικών ανθρώπινων και κοινωνικών αξιών από τα κράτη μέλη, αλλά την ανάλυση, ερμηνεία και εφαρμογή του περιεχομένου τους σε εθνικό και τοπικό επίπεδο (Banks, 2012), με βάση τις κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες και το θρησκευτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της κάθε χώρας.

7. «Πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος, των μεν όντων ως έστιν, των δε ουκ όντων ως ουκ έστιν».

6. Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Η κοινωνική εργασία εδράζεται σε ένα σύστημα-πλαίσιο αξιών και αρχών το οποίο αντανakλά την ανθρωποκεντρική της φιλοσοφία σε σχέση με το θεωρητικό της υπόβαθρο, τις δράσεις και την πρακτική της απέναντι στον εξυπηρετούμενο (άτομο, οικογένεια, ομάδα, κοινότητα). Παρόλο που οι αξίες στις οποίες βασίζεται το επάγγελμα του κοινωνικού λειτουργού δεν διαφοροποιούνται ουσιαστικά από τις αξίες άλλων κοινωνικών επαγγελμάτων, η κοινωνική εργασία αποτελεί το μόνο κοινωνικό επάγγελμα που ταυτίστηκε ευθύς εξαρχής με την αποδοχή και ενστέρνιση ενός συστήματος ανθρωπιστικών και δημοκρατικών αξιών και αρχών (Clark and Asquith, 1985· Clark, 2000· Powell, 2001· IFSW/IASSW, 2004). Επιπλέον, όπως ισχυρίζεται η Banks (2004), αν και οι αλλαγές στο είδος και το περιεχόμενο των αξιών της κοινωνικής εργασίας δεν έχουν σηματοδοτήσει κάποια «επανάσταση» στο επιστημονικό και κοινωνικό γίνεσθαι, οι αξίες καθ' αυτές χαρακτηρίζονται από το δυναμικό-προσαρμοστικό τους χαρακτήρα, καθώς και τη διάρκεια και αντοχή τους στο χρόνο και το χώρο.

Θα λέγαμε, λοιπόν, με βάση τα προαναφερόμενα, ότι οι επαγγελματικές αξίες αποτελούν ορόσημο στη δημιουργία και εξέλιξη της επιστήμης και του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας, ενώ σηματοδοτούν τη δέσμευση του επαγγελματία στη διασφάλιση της προστασίας του εξυπηρετούμενου από πιθανές καταχρηστικές πρακτικές. Ως εκ τούτου, η διαφύλαξη και περαιτέρω ανάπτυξη των αξιών αυτών είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της ίδιας της ταυτότητας του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού, αλλά και την επαγγελματική κοινωνικοποίηση και ανάπτυξη των φοιτητών ως μελλοντικών επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών. Αναπόφευκτα, η σταδιακή έκπτωση και απαξίωση του ηθικού και αξιακού υποβάθρου του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού θα οδηγήσει σε μια άνευ προηγουμένου *‘τεχνοκρατικοποίηση’* και *‘αποϊδεολογικοποίηση’* της κοινωνικής εργασίας, ως ανθρωποκεντρικής κοινωνικής επιστήμης.

Βιβλιογραφία

- Banks, S. (2004). *Ethics, Accountability, and the Social Professions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Banks, S. (2012). *Ethics and Values in Social Work* (4th ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Banks, S. (2008). Critical commentary: social work ethics. *British Journal of Social Work*, 38(6), 1238-1249.
- Barnard, A. (2008). Values, ethics and professionalization: A social work history. In Barnard, A., Horner, N., & Wild, J. (Eds), *Value Base of Social Work and Social Care: An Active Learning Handbook*. New York, New York: Open University Press.
- Biehal, N., and Sainsbury, E. (1991). From values to rights in social work: Some issues in practice development and research. *British Journal of Social Work*, 21(3), 245-257.
- Biestek, F. P. (1957). *The Casework Relationship*. Loyola University Press.
- Bisman, C. (2004). Social work values: The moral core of the profession. *British Journal of Social Work*, 34(1), 109–123.
- Blank, B. T. (1998). Settlement houses: Old idea in new form builds communities. *The New Social Worker*, 5(3). <http://www.socialworker.com/settleme.htm>.
(Προσπελάστηκε στις 31/3/2009).
- Braye, S., and Preston-Shoot, M. (1995). *Empowering Practice in Social Care*. Buckingham: Open University Press.
- Clark, C., and Asquith, S. (1985). *Social Work and Social Philosophy*. London: RKP.
- Clark, C. (2000). *Social Work Ethics: Politics, Principles and Practice*, Macmillan, Basingstoke.
- Congress, E. (1999). *Social Work Values and Ethics: Identifying and Resolving Professional Dilemmas*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Congress, E., and McAuliffe, D. (2006). Social Work Ethics. Professional codes in Australia and the United States. *International Social Work*, 49(2), 151-164.
- Dolgoff, R., Loewenberg, F. M., and Harrington, D. (2009). *Ethical Decisions for Social Work Practice* (8th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage Learning.
- DuBois, B., and Miley, K.K. (2005). *Social Work: An empowering profession* (5th ed.). New York: Pearson.
- Flexner, A. (1915). *Is Social Work a Profession? Proceedings of the National Conference of Charities and Correction* (pp. 576-590). Chicago, IL: Hildman Printing.
- Guthrie, W.K.C. (2003). *Οι Σοφιστές* (3^η ανατ). Αθήνα, MIET.
- Healy, L. (2001). *International Social Work: Professional Action in an Interdependent World*. New York: Oxford University Press.
- Healy, L. M. (2007). Universalism and cultural relativism in social work ethics. *International Social Work*, 50(11), 11-26.
- Hutchings, A., and Taylor, I. (2007). Defining the profession? Exploring an international definition of social work in the China context. *International Journal of Social Welfare*, 16(4), 382–390.

- IFSW (International Federation of Social Workers) (2004). Ethics in Social Work, Statement of Ethical Principles. (<http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>) (Προσπελάστηκε στις 25/7/2011)
- Kreitzer, L. (2006). Social work values and ethics: Issues of Universality. *Currents: New Scholarship in the Human Services*, 5, 1-14.
http://www.ucalgary.ca/files/currents/v5n1_kreitzer.pdf. (Προσπελάστηκε στις 10/10/2008).
- Leung, J. C. B. (2007). Debate: An international definition of social work for China. *International Journal of Social Welfare*, 16(4), 391-397.
- Mattison, M. (2000). Ethical decision making: The person in the process. *Social Work*, 45 (3), 203-212.
- Osmo, R., and Landau, R. (2001). The need for explicit argumentation in ethical decision-making in social work. *Social Work Education*, 20(4), 484-492.
- Papouli, E. (2014). The Development of Professional Social Work Values and Ethics in the Workplace: A Critical Incident Analysis from the Students' Perspective. (Unpublished PhD thesis). University of Sussex, Brighton, UK.
- Parrott, L. (2010). *Values and Ethics in Social Work Practice* (2nd ed.). Exeter: Learning Matters Ltd.
- Payne, M. (1999). The moral bases of social work. *European Journal of Social Work*, 2(3), 247-258.
- Pike, C. K. (1996). Development and initial validation of the Social Work Values Inventory. *Research on Social Work Practice*, 6(3), 337-352.
- Powell, F. (2001). *The Politics of Social Work*. London: Sage.
- Pumphrey, M. (1959). The teaching of social work values and ethics in social work: Vol. 13. New York: Council on Social Work Education.
- Reamer, F. (1998). The evolution of social work ethics. *Social Work*, 43(6), 488-497.
- Reamer, F. (2013). *Social Work Values and Ethics* (4th ed.). New York: Columbia University Press.
- Ross, K. (2008). "Relativism". <http://www.friesian.com/relative.htm#text-6> (Προσπελάστηκε στις 10/6/2008).
- Sewpaul, V. (2007). Challenging East-West value dichotomies and essentialising discourse on culture and social work. *International Journal of Social Welfare*, 16(4), 398-407.
- Shardlow, S. (2002). Values, ethics and social work. In Adams, R., Dominelli, L., and Payne, M. (Eds), *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates* (2nd ed.). London: Palgrave.

- Smith, C. (1997). Values and rights: Content and form in social work education and practice. *Social Work Education*, 16(4): 35–54.
- Timms, N. (1983). *Social Work Values: An enquiry*. London: Routledge.
- Yip, K. S. (2005). A dynamic Asian response to globalization in cross-cultural social work. *International Social Work*, 48(5), 593–607.